Світлана ДЕМ'ЯНЕНКО,
викладач-методист
Університетського коледжу
Київського університету
ім. Бориса Грінченка

«МОВО МОЯ МАТЕРИНСЬКА, КВІТНИ В ДУШІ Й НА УСТАХ...»

Літературно-музична композиція

М е т а: ознайомити учнів із творами українських поетів про рідне слово, формувати внутрішню потребу глибоко вивчати й шанувати рідну мову, спілкуватися нею, удосконалювати культуру власного мовлення; розвивати творчі здібності: вміння художнього читання поезій, вокальні дані, артистизм; прищеплювати почуття гордості за свою державу, рідний народ; навчати бережливо ставитися до культурної спадщини українців.

О б л а д н а н н я: святково прибрана зала, стіл прикрашено українським рушником, на столі: «Кобзар» Т. Шевченка, «Словник української мови» Б. Грінченка, у центрі – коровай, оздоблений кетягами калини, колоски пшениці; на стінах – портрети визначних українських діячів культури; плакати з символами України: прапора і малого герба; текст гімну; вислови за темою заходу*.

П е р е б і г з а х о д у

1-й в е д у ч и й. Щиро вітаємо у цій святковій залі всіх присутніх, адже тут зібралися ті, кому небайдужа доля України, її історія, культура, мова. Переважна більшість населення нашої держави українці – корінні її мешканці. Тому природно, що Закон «Про мови» 1989 року проголосив українську мову державною, а Конституція України 1996 року юридично закріпила цей статус. Тож нині українська мова функціонує в нашій країні як національна державна мова українського народу.

2-й в е д у ч и й. У листопаді 1997 року указом Президента України встановлено День української писемності та мови, який відзначають щороку 9 листопада, коли вшановується пам'ять Нестора Літописця.

1-й в е д у ч и й. Нині свято вже стало традиційним. Це один із тих днів, коли кожен має нагоду відчути себе частиною свого народу з героїчною історією, багатою культурою і прекрасною, Богом дарованою мовою.

Звучить пісня «Україна і я» (слова В. Дворецького, музика Л. Горової).

2-й в е д у ч и й.

У кожної квіточки інша краса.
Свій голос в малої пташини.
У кожної мови – Вселенська душа,
Бо слово від Бога в людини.

Л. Бойко

Д е к л а м а т о р.

Жива вода

Я знаю: мова мамина – свята,
В ній вічний, незнищенний дух свободи,
Її плекали розум і вуста
Мільйонів. Це жива вода народу.

Її зневажить – зрадити народ,
Який до сонця зводився крізь муки,
Це – забруднити плеса наших вод,
Це – потоптати материнські руки,

Які нас від напастей берегли,
Останню дрібку хліба віддавали,
Щоб ми ніврокy дужими були
Й матусиних пісень не забували.

Зневажить мову мамину – біда,
Котра пустими зробить наші душі,
І ми нащадкам зможем передать
Лиш те, що корені калини сушить.

Зневажить мову – зрадити себе
(А зрадників хто може поважати?),
І стане чорним небо голубе,
Вмиратиме у муках рідна мати.

М. Адаменко

1-й в е д у ч и й. Відомий мовознавець Іван Ющук зазначає: «Бог, чи Абсолют, чи Універсальний закон всесвітнього існування вділив кожному народові його неповторну мову як інструмент не тільки взаєморозуміння, а й пізнання та осмислення навколишнього світу».

Д е к л а м а т о р.

Почув ту мову – свіжу, соковиту –
І враз неначе ввись здійнявся духом,
Забувся геть про все-усе на світі –
Так, ніби вмився джерельною водою!
О мово! Муко!
Робиш що зі мною!
Тебе іспʼєш – напою неземного –
То станеш сам неначе неземним:
Ладен, натхненний, долетіть до Бога
Й поговорить по-українськи з ним!

С. Ткаченко

2-й в е д у ч и й. Зародившись десь на світанні праслов'янських часів, наша мова, збагачуючись і розвиваючись, дійшла до нас повносилою, потужною, розмаїтою в усіх своїх виявах, здатною досконало відтворювати сучасне життя.

Д е к л а м а т о р.

Я так люблю...

Я так люблю, я так люблю тебе,
Моя співуча українська мово!
В тобі шумить Полісся голубе,
І дужі хвилі гомонять Дніпрові.

В тобі живе Карпатська височінь,
Що манить у незвідане майбутнє,

* Вислови подаємо на плашках, розміщених у статті.

І степова безкрая широчінь,
І Кобзарева дума незабутня!

Ти, рідна мово, чиста, як роса,
Цілюща й невичерпна, як криниця.
Святине наша, гордість і краса,
Ти – розуму народного скарбниця!

Як легко йти з тобою по землі
І підставлять вітрам лице відкрите!
Для мене ти – як і насущний хліб,
Без тебе я не зміг би в світі жити.

Г. Столярчук

Звучить пісня «Квітка-душа» (слова Д. Гольде, музика К. Меладзе).

1-й ведучий. «Рідна мова дорога людині, як саме життя», – каже народна мудрість. Адже мова для кожного народу стає ніби другою природою, що оточує його, живе з ним всюди і завжди. Без неї, як і без сонця, людина не може існувати.

Як нема без зірок небозводу,
Як блакиті без сонця нема,
Так і мови нема без народу,
І народу без мови нема.

В. Забаштанський

Тож від покоління до покоління передають батьки дітям рідну мову як неоціненний дар.

Декламатор.

У супроводі бандури читає поезію.

Доню, моя доню...

Доню, моя доню,
Синьоока зірко,
У житті буває
Солодко і гірко.
Як би не манили
Твої очі зваби,
Не посмій вчинити
Батьківщині зради.

Не посмій забути
Маминої мови.
Нею квітне поле,
І гудуть діброви.
Можеш призабути
Запах рути-м'яти,
Але рідну мову
Мусиш пам'ятати.

Можеш не впізнати
Голосу діброви,
Та не смій зректися
Маминої мови.
Бо як відречешся,
Кине тебе пісня,
Будеш ти без неї,
Наче вишня пізня.

Л. Диркавець

2-й ведучий. З мовою тісно пов'язані історія й культура народу, поняття Батьківщини як держави і як рідного, батьківського краю.

Моїм народом в тризуб закодовані,
Ви – триєдина сила, духу вись:
Пречиста хато, пісне й рідна мово!
Хто має вас, той вже не загубивсь.

Л. Степовичка

1-й ведучий. Відомий український літератор Борис Харчук писав: «Наша мовна традиція сягає далеких, докняжих часів, а в період держави Київської Русі наше слово сягнуло державного творення: було відкрите не лише для близьких сусідів, а й для найвіддаленіших земель... Його розвитку не могли зашкодити чвари й усобиці, феодальна роздрібненість і навіть багатовікове монголо-татарське іго. Гідне подиву, що його не стяла шабля, що його не затоптали в болото кінські копита, що воно не розвіялося у вихорі навальних орд, а залишилося сіллю землі й народу».

2-й ведучий. Славна і стражденна історія нашого народу, тож і випробувань випало на долю української мови над усяку міру. У світовій історії небагато мов, які зазнали таких масштабних, спланованих на державному рівні заборон.

1-й ведучий. Збереглися численні документальні свідчення утисків і нищення української мови поляками, московитами, більшовиками-комуністами.

Відома українська письменниця Оксана Забужко нарахувала 173 урядові постанови, видані за неповні 200 років. Крім того, були ще підзаконні, таємні регіональні укази, директиви, розпорядження, що їх запопадливо впроваджували і виконували на місцях протягом XX століття. Українську мову забороняли, принижували, охрестивши «холопською».

На екрані висвітлено відповідну інформацію.

Заборони українського слова

- 1669 р. – після Люблінської унії – гоніння на українські книжки, надруковані на польській території.
- 1709 р. – Петро I скоротив кількість студентів Києво-Могилянської академії з 2000 до 161, а найкращих науково-просвітницьких діячів (Інокентія Гізеля, Дмитра Ростовського (Туптала), Стефана Яворського, Феофана Прокоповича, Симеона Полоцького та ін.) змусив перебратися з Києва до Москви.
- 1720 р. – Петро I заборонив друкувати книжки українською мовою.
- 1748 р. – наказ Синоду Київському митрополитові Самуїлові Милославському запровадити в Києво-Могилянській академії та в усіх школах України викладання російською мовою, внаслідок чого на Лівобережжі зникло 866 українських шкіл.
- 1763 р. – указ Катерини II про заборону викладати українською мовою в Києво-Могилянській академії.
- 1769 р. – розпорядження Російської церкви про вилучення в населення України українських букварів і текстів церковних книг.
- 1775 р. – зруйновано Запорозьку Січ, закрито українські школи при полкових козацьких канцеляріях.
- 1862 р. – закрито українські недільні школи, які безкоштовно організували видатні діячі української культури.
- 1863 р. – циркуляр міністра внутрішніх справ Російської імперії П. Валуєва про заборону видання підручників, літератури та книжок релігійного змісту українською мовою.
- 1876 р. – указ російського царя Олександра II про заборону друкування нот українських пісень.
- 1881 р. – заборона виголошення церковних проповідей українською мовою.
- 1883 р. – заборона київського генерал-губернатора театральних вистав українською мовою на підпорядкованих йому територіях (Київщина, Полтавщина, Чернігівщина, Волинь і Поділля).

❖ 1888 р. – указ Олександра III про заборону вживання української мови в офіційних установах і хрещення дітей українськими іменами.

❖ 1895 р. – заборона друкування українських книжок для дітей.

❖ 1908 р. – усю культурну й освітню діяльність в Україні царський уряд Росії визнав шкідливою, «могущей вызвать последствия, угрожающие спокойствию и безопасности Российской империи».

❖ 1914 р. – російський цар Микола II ліквідовує українську пресу – газети і журнали.

❖ 1930–1937 рр. – закрито всі без винятку українські школи, середні спеціальні та вищі навчальні заклади і факультети, газети й видавництва поза межами Української РСР, а саме: на Кубані, в Сибіру, на Далекому Сході та інших землях, заселених переважно українцями.

❖ 1933 р. – телеграма Сталіна про припинення українізації. Щодо більшості українських письменників розпочалися репресії. З українського правопису вилучено літеру «ґ».

❖ 1938 р. – радянський уряд видає постанову про обов'язкове вивчення російської мови, чим відтинає коріння мові українській.

❖ 1933–1941 рр. – тотальне знищення та арешт радянською владою до 80 % української інтелігенції: науковців, інженерів, літераторів, митців, учителів, лікарів.

❖ 1946 р. – постанова ЦК ВКП(б) про «український буржуазний націоналізм», унаслідок якої кілька тисяч представників української інтелігенції було заслано до концтаборів.

❖ 1970 р. – наказ Міністерства освіти СРСР про написання і захист усіх дисертацій лише російською мовою і затвердження їх у Москві.

❖ 1983 р. – постанова про так зване посилене вивчення російської мови у школах, що призвело до нехтування рідної мови багатьма українцями.

❖ 1989 р. – постанова, яка закріплювала в Україні російську мову як офіційну загальнодержавну; цим українську мову було відсунуто на другий план, що позначається на мовній ситуації в нашій державі донині.

Декламатор.

Рідна мова

Цареві блазні і кати,
Раби на розум і на вдачу,
В ярмо хотіли запрягти
Її, як дух степів, гарячу.
І осліпити, й повести
На чорні торжища, незрячу...
Ти вся порубана була,
Як Федір у степу безрідний,
І волочила два крила
Під царських маршів тупіт мідний, –
Але свій дух велично гідний,
Як житнє зерно, берегла.

М. Рильський

Звучить пісня «Мово моя» (слова Г. Булаха, музика В. Волощука).

2-й ведучий. Історія сучасної української літературної мови пов'язана з конкретною датою – виданням у 1798 році «Енеїди» Івана Котляревського. Знаменита поема стала першим друкованим твором, написаним живою народною мовою.

1-й ведучий. Тарас Шевченко відшліфував і збагатив нашу мову – дорогоцінний діамант народу. 1840 рік, коли вперше було видано «Кобзар», можна вважати доленосним: відтоді українська літературна мова стала на важкий, але плідний шлях розвитку й унормування.

2-й ведучий. Російський письменник XIX століття Микола Чернишевський зізнавався: «Запитують іноді: чи здатна малоруська мова досягти вищого літературного розвитку? Та хіба слід мати тут який-небудь сумнів? Коли у поляків з'явився Міцкевич, їм уже не потрібні стали поблажливі відгуки якихось французьких чи німецьких критиків: не визнавати польську літературу означало б тоді тільки виявити власну дикість. Маючи тепер такого поета, як Шевченко, малоруська література також не потребує нічиєї ласки. Та й крім Шевченка пишуть тепер малоруською мовою люди, які були б не останніми письменниками в літературі навіть багатшій, ніж великоруська».

1-й ведучий. Українською мовою однаково чудово звучать Біблія і Гомерова «Одіссея», «Декамерон» Боккаччо та «Дон Кіхот» Сервантеса, «Євгеній Онєгін» Пушкіна і «Пан Тадеуш» Міцкевича, Шекспір і Джек Лондон, Гюго і Вітмен. Нею складено понад 200 тисяч народних і безліч авторських пісень, які залюбки співають наші сучасники.

Звучить пісня «Рідна мова» (слова і музика О. Сеник).

2-й ведучий. Українська мова – одна з найдавніших і найбагатших мов світу. Завдяки своєму тривалому розвиткові вона має стрункість, відшліфовану звукову й чітку лексико-граматичну будову. В сучасному одинадцятитомному «Словнику української мови» зареєстровано понад 134 тисячі слів. До речі, слід зазначити, що він містить понад 12 тисяч фразеологізмів. Ураховуючи етнографічні варіанти, цю цифру можна збільшити принаймні у п'ять разів.

Фактично ж, переконаний професор Ющук, словниковий склад нашої мови налічує не менш як півмільйона лексем.

Географічний розподіл спільних з українською рис інших слов'янських мов. 34 риси української мови – унікальні (без аналогій в інших слов'ян)

Декламатор.

Чудесні барви

Які чудесні барви у нашій рідній мові,
які відтінки різні від Сейму аж по Сян!
У Києві говорять інакше, ніж у Львові, –
і чорногуз, і бусол, лелека, і боцян...

Так, наче називаєш різновиди лелек ти,
а це лиш різні назви, синонімічний ряд.
А є ще риси мови, що звуться діалекти:
це говори місцеві на дещо інший лад.

На Київщині (в Літках) взуття зовуть обувка,
а огірок звичайний в Чернігові – гурок,
а кошик на Поліссі (в Іванкові) – кошувка,
і назви, і вимова різняться що не крок.

Раз якось на базарі професор із столиці
заговорив із дідом, що ягоди привіз:
– То, значить, на Поліссі вродили полуниці?
Я бачу, ви з-над Снові, із хутора Рогіз.

Дід витріщає очі – і як це може бути?
– То ви з Рогозу родом? Мо, інженер? Поет?
– Та ні, я просто знаю, як де говорять люди:
прислухуюсь до мови – і в цьому весь секрет.

Д. Білоус

> Уклін чолом народу,
> Що рідну мову нам зберіг,
> Зберіг в таку страшну негоду,
> Коли він сам стоять не міг…
>
> *Олександр Олесь*

1-й ведучий. Українська мова належить до найпоширеніших на планеті й посідає 17-те місце за кількістю тих, хто розмовляє нею. Це понад 50 мільйонів людей. Нині поза межами нашої держави українська мова в усній формі поширена в Росії, Молдові, Білорусі, Казахстані. Окрім того, українською послуговуються діаспоряни в Польщі, Чехії, Словаччині, Румунії, Сербії, Хорватії, Угорщині, США, Канаді, країнах Латинської Америки, Австралії. У Європі це одна з шести демографічно потужних мов. Її вивчають у багатьох університетах світу. Проте ще не всі українці усвідомлюють значущість рідної мови. Часто люди забувають: як великим нещастям обертається нищення природи, так і боляче б'є по народові зречення рідної мови чи навіть неповага до неї, що є рівноцінним неповазі до батька й матері.

Нашу мову величаву
Чуємо не всюди.
І не мова винна в цьому –
Винуваті люди.
Не вживеться щира мова
З кволими рабами,
В яких думка на припоні,
Язик за зубами.

П. Глазовий

2-й ведучий. Часом можна спостерігати цинічно зневажливе ставлення до мови. І культура мовлення наших сучасників не завжди висока. Недаремно повторюють слова філософа: «Заговори, щоб я тебе побачив». Адже мова – не лише показник культури людини, а й показник її духовності. Історія доводить, що занепад мови є наслідком духовного зубожіння народу. І саме ставлення до рідної мови – свідчення національної свідомості та рівня культури народу, його цивілізованості. Сучасний мовознавець Олександр Пономарів переконаний: «Стан державної мови, рівень володіння нею, поширеність у різних сферах життя – усе це показник цивілізованості суспільства».

> Той, хто зневажливо ставиться до рідної мови, не може й сам викликати поваги до себе.
>
> *О. Гончар*

Декламатори. **«Предки і нащадки», «Кухлик», «Наші хлопці», «Заморські гості» П. Глазового.**

1-й ведучий. Правдивими є слова Йоганна Гердера: «Хто не любить своєї рідної мови, солодких, святих звуків свого дитинства, не заслуговує на ім'я людини». Максим Рильський закликав «...пильно й ненастанно» полоти мовний бур'ян. А бур'яну того – суржику, вульгаризмів, жаргонізмів – ще так багато!

2-й ведучий. У мовленні молоді це так звані сучасні вислови, які насправді є вульгаризмами. Слова *класно, кльово, прикид, балдьож* засвідчують духовну убогість людини, брак національно-мовної свідомості. Досить часто чуємо неправильні вислови на зразок *построїли дом, музикальна школа, сама краща дівчина, відкрийте вікно, найтоматніша паста...*

1-й ведучий. Один мудрець сказав: «Людина, байдужа до рідної мови, схожа на дикуна, тому що її байдужість до мови пояснюється повною байдужістю до минулого, сучасного і майбутнього свого народу».

Декламатор.

***

Хтось рідну мову ігнорує...
Не знає і не хоче вчить.
Ну, як він зветься, той, хто чує,
Але не хоче говорить
Своєю мовою святою,
Що нам дала її Земля?
Бо ж і калина над рікою
По-українськи розмовля,
Бо й соловейко вранці в гаю
На український лад співа...
Ну, як той зветься, я не знаю,
Хто рідну мову забува?
Он у задумі над рікою,
Як дівчина, стоїть верба.
І тихо лине над водою
Любов у пісні і журба...
А над малям шепоче мати
Щасливі, трепетні слова...

А хтось не хоче мови знати.
Так, нехтує і забува...
Цурається своєї мови
Та роду-кореня свого.
Він українець випадково?
Чи як назвати нам його?

Н. Красоткіна

2-й ведучий. Престижність мови залежить не від неї самої, а від її носіїв. Тож кожен із нас має усвідомити цю істину і на своїй землі розмовляти рідною мовою.

1-й ведучий. Пристрасною, палкою любов'ю до рідної мови сповнені твори і класиків української літератури, і наших сучасних письменників. Вони розбудили сумління нації і наснажили її серце почуттям гідності та глибинної поваги до рідної землі, рідного слова.

Мова – то цілюще народне джерело, і хто не припадає до нього вустами, той сам висихає від спраги.

В. Сухомлинський

Декламатор.

Рідній мові
(Я не останній з могікан)

Мені казав один ханжа,
Що наша мова геть відстала,
Що краще йшла б мені чужа,
Немов до хліба – кусень сала,
Що весь мій поетичний план
Спинитись може напівході,
Що я – останній з могікан,
Що наша мова вже не в моді.
Гей, проповіднику! Стривай!
Твої слова – старенька ряса.
Я не піду в твій тихий рай,
Я – син Великого Тараса.
Як Прометей не вмер від ран,
Не вмре і мова – гарна зроду.
Я не останній з могікан,
Я – син великого народу!

В. Діденко

Декламатор.

До українців

Я запитую в себе, питаю у вас, у людей,
Я питаю в книжок, роззираюсь на кожній сторінці:
Де той рік, де той місяць, той проклятий тиждень і день,
Коли ми перестали гордитись, що ми – українці?
І що є в нас душа, повна власних чеснот і щедрот,
І що є у нас дума, яка ще од Байди нам в'ється,
І що ми на Вкраїні – таки український народ,
А не просто юрба, що у звітах населенням зветься.
І що хміль наш – у пісні, а не у барилах вина,
І що щедрість – в серцях, а не в магазинних вітринах,
І що є у нас мова, і що українська вона,
Без якої наш край – територія, а не Вкраїна.
Я до себе кажу і до кожного з вас: – Говори!
Говорімо усі, хоч ми й добре навчились мовчати!
Запитаймо у себе: відколи, з якої пори,
Почали українці себе у собі забувати?
Запитаймо про те, чи списати усе на буття,
Котре нашу свідомість узяти змогло так на Бога,
Що солодшим од меду нам видався час забуття
Рідних слів, і пісень, і джерел, і стежок від порога.
Українці мої! То вкраїнці ми з вами – чи як?
Чи в моголах і вмерти судилось нам ще від Тараса?
Чи в могили забрати судилось нам наш переляк,
Що згнітив нашу гідність до рівня вторинної раси?
Українці мої! Як гірчать мені власні слова!..
Добре знаю, що й вам вони теж не солодкі гостинці.
Але мушу казати, бо серце, мов свічка, сплива,
Коли бачу, як щиро себе зневажають вкраїнці.
Українці мої! Дай вам Боже і щастя, і сил!
Можна жити й хохлом, і не згіркне від того хлібина.
Тільки хто ж колись небо прихилить до ваших могил,
Як не зраджена вами, зневажена вами Вкраїна?..

В. Баранов

Звучить пісня «Ми – українці» (слова та музика А. Матвійчука).

Купана-цілована хвилями Дніпровими,
Люблена-голублена сивими дібровами,
З колоска пахущого, з кореня цілющого,
Із усмішки і сльози, сонця, вітру і грози
Наша мова.

Н. Білоцерківець

2-й ведучий. Українська мова в нашій державі стане по-справжньому престижною тоді, коли ми не будемо її соромитися, досконало вивчимо, оволодіємо словниковим багатством, навчимося правильно користуватися її виражальними можливостями і послуговуватимемося в усіх сферах суспільного життя.

1-й ведучий. Борис Антоненко-Давидович зазначав: «Правильно й чисто говорити своєю мовою може кожний, аби тільки було бажання. Це – аж ніяк не прерогатива учених-мовознавців, письменників або вчителів-мовників. Це не тільки ознака, а й обов'язок кожної культурної людини».

Декламатор.

Краса рідної мови

Любіть красу своєї мови,
Звучання слів і запах слів:
Це квітка ніжна і чудова
Широких батьківських степів.
Всі каравани знайдуть воду
В краю пустинь і злих негод:
Як річка, з роду і до роду,
Так мова з'єднує народ.

Т. Масенко

2-й ведучий. Можна довго дискутувати про те, на яких етапах історичного розвитку і хто утискував українську мову, чому вона занепадала. Проте варто прислухатися до слів старогрецького філософа Конфуція: «Замість того, щоб нарікати на темряву, засвіти свою свічку».

Звучить пісня «Мова єднання» (слова і музика О. Самойдюка).